

Liutauras Kraniauskas

Posovietinis vyriškumas: išbrauktas ar nepastebėtas dienotvarkės klausimas? (I)

Santrauka. Straipsnyje svarstoma, kokią reikšmę pokomunistinių visuomenių maskulinizmo diskurse gali įgyti posovietinio vyriškumo sąvoka? Trumpai apžvelgus pagrindines buvusios Sovietų Sąjungos ir Lietuvos studijas vyrų klausimais, konstatuojamas aiškesnio istoriškumo matmens trūkumas, kurį galėtų kompensuoti posovietinio vyriškumo sąvoka. Posovietinės sąvokos turinio ieškoma trijuose teorinėse apybraižose – A. Juškos (2003), S. Ušakino (2002) ir A. Tereškino (2008). Kritinė šių autorių tekstų apžvalga veda link naujų bandymų suteikti sovietinio vyriškumo sąvokai aiškesnę analitinę dimensiją ir turinį. (Šiame numeryje publikuojama pirmoji straipsnio dalis.)

Pagrindiniai žodžiai: vyriškumas, lyties identitetas, vyrai, posovietinis vyriškumas

Keywords: masculinity, gender identity, males, post-Soviet masculinity

Įvadas

Vyrų studijos per paskutinį dešimtmetį įgijo naują pagreitį ir išsikristalizavo į savarankišką tyrinėjimų šaką, kurios dėmesio centre yra vyriškos tapatybės klausimas. Vyriška tapatybė ir jos problemos tapo ne tik intensyvesnių mokslinių diskusijų klausimu, bet ir rimtų socialinių reformų priežastimi ar populiariąją kultūrą stimuliuojančiu vaizdiniu. 1997 metais UNESCO svarsto vyriškų vaidmenų ir smurto klausimus (Breines et al. 2000); 1998 metais pradėtas publikuoti akademinis žurnalas *Men and Masculinities*; 2001 metais dešimties Europos šalių tyrinėtojai susitelkė projektui *European Research Network on Men in Europe*; tais pačiais metais virtualioje erdvėje pradeda veikti išsami vyriškos problematikos bibliografinė duomenų

bazė (<http://mensbiblio.xyonline.net>). Holiudiniai filmai, kaip *Kovos klubas* (*Fight Club*, rež. D. Fincher, 1999), *Magnolija* (*Magnolia*, rež. P. Th. Anderson, 1999) ir *Amerikietiškos grožybės* (*American Beauty*, rež. S. Mendes, 1999), pateikę masiniam žiūrovui kiek skirtingas vyriškumo krizės interpretacijas, sulaukė stulbinančio pasisekimo ir visuotinio kino kritikų pripažinimo. Net JAV prezidentas George'as W. Bushas negalėjo atsisipirti maskulinizmo diskurso retorikos žavesiui ir 2005-ųjų vasarį savo metinėje kalboje prabilo apie užmojus keisti šiuolaikinių jaunuolių vyriškumo modelius (Bush 2005).

Svarų vaidmenį šlovingoje vyriško identiteto sureikšminimo bei populiarinimo istorijoje suvaidino ir australų sociologo Roberto

Connellis tekstai, ypač knyga *Masculinities* (1995). Knygoje pateiktos teorinės vyriškumo problemos interpretacijos, kaip „hegemoninis“ ar „subordinuotas“ vyriškumai, nužymėjo daugelio vėlesnių empirinių tyrimų gaires.

Naujai užaštrinta vyriškumo tematika neliko akademinio diskurso nuošalyje ir buvusios Sovietų Sąjungos šalyse bei Lietuvoje. 1999–2000-aisias vyrų klausimas greitai tapo rimta ir svarstyta problema: 2000 metais pirmąją vyriškumo problematikos arba vyrotyros (rus. – *мужиковедение*) bibliografiją posovietinėje erdvėje susistemino rusų kultūros tyrinėtoja Andrea Lanoux iš Konektikuto koledžo; tuo pat laikotarpiu žymus rusų sociologas Igoris Konas lengvai perėjo nuo domėjimosi žmogaus seksualumu prie vyriško kūno ir identiteto problemų Rusijoje; 2002 metais publikuojamas fundamentalus straipsnių rinkinys *Apie vyr-(moter-)iškumą* (Ушакин 2002a), skirtas vyrų problemų aptarimui sovietmečiu ir posovietiniu laikotarpiu.

Lietuvoje panašiu laikotarpiu taip pat atsiranda pavienių tekstų šia tema (Tereškinas 2001; Kublickienė 2003; 2004); 2002 m. Atviros Lietuvos fondas kartu su viešosios nuomonės tyrimų kompanija *SIC Rinkos tyrimai* organizuoja plačios apimties sociologinį tyrimą „Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje“, o 2003 m. Vilniaus universiteto Lyčių studijų centre organizuojami kursai „Įvadas į maskulinizmo studijas“. Jei 2000–2005 metus Lietuvoje galima laikyti savotišku susižavėjimo vyriškumo problemomis ir euforijos laikotarpiu, tai paskutinius tris metus matome akivaizdų atoslūgį. Praėjus akademinėi maskulinizmo studijų madai, daugelis tyrinėtojų susižavėjo kitais objektais. Tik Vilniaus uni-

versiteto bei Vytauto Didžiojo universiteto sociologas Artūras Tereškinas liko ištikimas vyriškumo problemos studijoms (Tereškinas 2001; 2004; 2007; 2008).

Žvelgiant į posovietinėje erdvėje atsirandančias studijas vyrų problematika, kurios greitai perėmė ir įvaldė JAV bei Vakarų Europos vyrų studijose naudojamas teorines sąvokas ir interpretacijų schemas, galima pasigesti tik vieno dalyko – posovietinio vyriškumo aptarimo. Empirinius tyrimus ar teorinius svarstymus, kurie vartotų *posovietinio vyriškumo* sąvoką kaip savitą socialinių transformacijų patirtį ir jo kasdienių reikšmių apibūdinimą, galima suskaičiuoti ant pirštų. Atrodo, kad posovietinio vyriškumo klausimas iš viso nekelia jokio susidomėjimo, todėl jo nerandam šiandienos vyriškumo ir maskulinizmo studijų darbotvarkėje.

Kaip paaiškinti šią keblią padėtį, kad didėjančiam susidomėjimui vyrų identiteto klausimais, posovietinis vyriškumas yra beveik ignoruojamas lyčių studijose? Ar iš viso prasminga kalbėti apie posovietinį vyriškumą? Jei jo nėra, tai gal ir nereikia sukti galvos ir dėl šios sąvokos nebuvimo? Gal socialinės transformacijos 1990–2005 laikotarpiu postkomunistinėse šalyse įtvirtina tik globalėjančius ir Vakarų visuomenėse susiformavusius hegemoninio bei subordinuoto vyriškumo tipus ir neleidžia susiformuoti unikalioms bei lokalioms praktikoms, kurios ir galėtų būti tai, ką pavadintume posovietiniu vyriškumu?

O jei ir nuspręstume kalbėti apie posovietinį vyriškumą kaip savarankišką socialinį reiškinį, netapatų šiuolaikinių vakarietišku visuomenių vyriškumo tipams bei identiteto formoms, tai kas turėtų patekti į tyrimo akira-

tį? Kokios metodologinės prielaidos leistų šiai skambiai sąvokai suteikti gyvybingumą ir turinį? Kur ir kada šią sąvoką tikslinga naudoti, kad ji nepersidengtų su kitų sąvokų, įvardijančių kitokias vyriškumo patirtis, prasmių laukais ir nekeltų bereikalingo semantinio „triuškmo“?

Išsakyti klausimai brėžia mūsų probleminio lauko apmatų ir verčia ieškoti to, ko kiti linkę nepastebėti. Kitaip sakant, šiame tekste bandysime aptarti tai, ar ir kodėl prasminga kalbėti apie posovietinį vyriškumą ir kokios metodologinės prielaidos įgalina tai padaryti. Nors vartojama sąvoka „posovietinis vyriškumas“ implikuoja ambicijas kalbėti apie visas Rytų ir Centrinę Europos šalis, sąvokos geografinės ribos tekste apima tik buvusios Sovietų Sąjungos europinę dalį. Europinė dalis pasirinkta neatsitiktinai. Būtent šiame regione vyriškumo klausimai iškeliami į labiau artikuliuoto diskurso lygmenį, nes pietryčių regionai, pasižymintys labiau tradiciniais lyčių santykiais, svarbesniu ir spęstiniu dienos klausimu laiko moterų problemas.

Šiuose svarstymuose pirmiausiai trumpai aptarsime bendresnę vyriškumo studijų kontekstą posovietinėje erdvėje bei Lietuvoje ir bandysime atsakyti į klausimą, kas formuoja maskulinizmo tyrimų dienotvarkę. Vėliau kritišką žvilgsnį nukreipsime į tris bandymus konceptualizuoti posovietinį vyriškumą, – tautiečio Arūno Juškos ir jo kolegų iš Rytų Karolinos universiteto (2003), Sergėjaus Ušakino iš Princetono (2002c) ir lietuviškų maskulinizmo studijų pradininko Artūro Tereškino svarstymus (2008). Pabaigai pasiūlysim truputi kitokią posovietinio vyriškumo analizės galimybę.

Žemiau pateiktų metodologinių svarstymų tikslas – suteikti „posovietinio vyriškumo“ sąvokai analitinę dimensiją bei nubrėžti galimų tyrimų gaires. Tekstas nesiekia programinių tikslų. Jis greičiau plėtoja kritinę diskusiją ir siekia dominuojantį maskulinizmo diskursą papildyti šiek tiek kitokiomis įžvalgomis.

1. Maskulinizmo studijos posovietinėje erdvėje

Vyrų studijos yra tarpdisciplininis laukas, kuriame apie vyrus ryžtasi kalbėti visos socialinių ir humanitarinių mokslų disciplinos. Iš pirmo žvilgsnio tematikos, metodologinių prielaidų ir metodų įvairovė gali gluminti. Atrodo, kad domimasi beveik viskuo: populiariąja kultūra, socializacija, literatūra, smurtu, seksualumu, sveikatos problemomis, homofobija, subkultūromis, tėvyste, vartojimu, nusikalstamumu ir pan. Šiems iš pirmo žvilgsnio nesugretinamiems tyrimams bendrumo matmenį suteikia jų objektas – vyras. Kadangi jo buvojimas pastebimas visose visuomeninio gyvenimo plotmėse, tad ir tematikų įvairovė neturėtų stebinti.

Jei naujoji vyrų ir vyriškumo studijų banga Vakarų pasaulyje ėmė formuotis XX amžiaus 8-ojo dešimtmečio pabaigoje (Tereškinas 2004), tai ši labiau išsivysčiusių šalių akademinė mada posovietinėje erdvėje pasirodo XXI amžiaus priešaušryje. Per pastarąjį dešimtmetį buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje atsiradusias studijas, tyrimus ar svarstymus vyrų klausimais galima sugrupuoti į tris didelius blokus: vyrai kaip socialinė problema ir vyrų socialinės problemos; hegemoninio vyriškumo analizė žiniasklaidoje;

subordinuoto bei marginalizuoto vyriškumo raiška. Nors kiekvienas vyriškumo ir vyrų problematikos diskursas yra savarankiškas ir istoriškai unikalus, ypač kalbant apie jų raišką posovietinėje akademinėje terpėje, ilgalaikės socialinių mokslų tradicijos dažniausiai iš anksto apibrėžia jo ribas ir formas. Kokie šie tęstinumai ir kaip jie formuoja empirinių tyrimų lauką?

1.1 Vyrų kaip socialinė problema

Pirmajai tyrinėjimų grupei priskirtinos studijos, kurios žvelgia į vyrus kaip socialinę-demografinę grupę, kuri išsiskiria savitomis socialinėmis problemomis. Vyrų dažniau serga širdies ir kraujagyslių ligomis; anksčiau miršta; savižudybių skaičius yra žymiai didesnis nei tarp moterų; vyrų vartoja alkoholi žymiai didesniais kiekiais nei moterys; jie dažniau žūsta autoįvykiuose; vyrų smurtauja šeimose ir pan.

Šis aptariamų socialinių problemų ratas tiriama ir aptarinėjama jau keli dešimtmečiai, tačiau paskutiniu metu šios problemos svarstomos pasitelkiant vyriško identiteto, gyvenimo būdo ir normatyvinių vyriškumo modelių sąvokas. Vyriško matmens išryškinimas suteikia analitinę ir aiškinamąją dimensiją, o statistinės suvestinės ir aprašomojo pobūdžio tyrimai įgyja naują vertę. Nustatomi priežastiniai ryšiai tarp empirinių reiškinių ir normatyvinių vaizdinių. Tokių studijų užuomina yra gana paprasta. Dėl daugelio socialinių problemų kaltas dominuojantis vyriškumo modelis (vyras turi gyventi rizikingai, greitai ir neatsakingai!) ir sunki vyrų adaptacija prie sparčiai besikeičiančios visuomenės.

Geriausia tokių tyrimų iliustracija yra Europos vyrų tyrinėtojų tinklo ataskaitos apie 10 šalių, tarp kurių rasime ir duomenų apie šešias posovietines šalis – Rusiją, Estiją, Latviją, Lenkiją, Čekiją ir Bulgariją (Hearn et al. 2002a; 2002b; 2002c). Aptariama tyrinėjimų kryptis savotiškai tęsia struktūrinio funkcionalizmo tradiciją, kuri individo – moters ar vyro – elgseną traktuoja kaip nulemtą visuomenės struktūrą. Socialinė problema, struktūra, individuali adaptacija, normatyvumas ir nukrypimas, lyčių skirtumo ir santykių konceptualizacija yra esminės šio diskurso sąvokos. Svarbi ir politinė tokių tyrinėjimų prielaida. Vyrų problemų sprendimui reikia mobilizuoti politinius ir ekonominius resursus, inicijuoti teises reformas arba kurti naujas socialines institucijas. Pavyzdžiui, 2001 metais Vilniuje atsiradęs Vyrų krizių ir informacijos centras yra akivaizdus tokios ideologinės nuostatos ir socialinės reformos sąsajų rezultatas.

Struktūriniam požiūriui Lietuvoje galima priskirti ir naujosios tėvystės studijas (Reingardienė and Tereškina 2005), kurios ne tik aprašo, bet ir ideologiškai legitimuoja šeimos ir tėvystės institucijų transformacijas. Naujoji tėvystė apibūdinama kaip nauja norma, reglamentuojanti vyro elgseną šeimoje ir profesinio užimtumo sferoje bei galinti išspręsti kai kurias socialines vyrų problemas.

Kreipiant kalbą link svarstymų apie posovietinio vyriškumo sąvokos atsiradimo galimybę socialinių problemų diskurse, galima klausti, ar posovietinis vyriškumas reiškia žingsnį link susidūrimo su ydinga elgsena? Sunku patikėti. Pavyzdžiui, Glasgo universiteto mokslininkė Rebecca Kay (2006) linku-

si paneigti britų žiniasklaidos formuojamus vaizdinius apie posovietinius vyrus, kuriuose lengvu plunksnos brūkštelėjimu jie dažniausiai apibūdinami kaip alkoholikai, smurtautojai, ydingi ar problemiški. Surinkusi Barnaulo ir Kalugos rajono miestelio vyrų pasakojimus, ji linkusi kalbėti apie žymiai sudėtingesnius socialinius ir kultūrinius procesus posovietinėje Rusijoje.

R.Kay kalbinti vyrai, kurie buvo iš nelabai pasiturinčių šeimų, nebuvo nei apatiški, nei nusivylę ar neatsakingi. Be išimties visi vyrai akcentavo būtinybę pasitikėti savimi ir būti atsakingu už šeimą. R.Kay teigimu, kiekvienas bandė ieškoti savitų būdų kaip įveikti kasdienės negandas ar nepriteklus, kaip kasdienį gyvenimą priartinti prie savo vyriškumo idealo.

Kita vertus, ar visas vyrų socialines problemas įmanoma paaiškinti būtent kaip posovietinių transformacijų patirties raišką? Vargu. Socialinės problemos vakarietiškoje visuomenėje ir posovietinėje erdvėje yra labai panašios (Fyvel 1964; Kay 2006), o jų aptarimas jau gerą šimtmetį neleidžia atsipalaiduoti daugeliui socialinių mokslų atstovų. Sukurta sąvokų ir interpretacijų sistema nereikalauja naujų sąvokų, pabrėžiančių istorinį ar geografinį reiškinių aspektą. Ir naujos tėvystės paieškos jau diskutuojamos gerus tris dešimtmečius tiek Vakaruose (Coltrane 1996), tiek sovietiniame ir posovietiniame pasaulyje (Гайдис 1986).

1.2 Vyrai kaip vaizdiniai

Antrąją tyrimų grupę vienija domėjimasis vyriškumo reprezentacijomis populiarioje

kultūroje ir žiniasklaidoje. Čia akivaizdžiai galima atpažinti struktūralizmo ir semiotikos tradicijos paveldą. Tai labiausiai paplitusi studijų atmaina, siekianti rekonstruoti hegemoninio vyriškumo elementus masinio informavimo priemonėse (Hearn et al. 2003; Tereškinas 1999; 2007; Чернова 2003; Ушакин 2002b; Здравомыслова и Темкина 2002; Liukinevičienė 2004; Dagytė ir Jurkonytė 2004). Nors hegemoninio vyriškumo sąvoka iš pradžių apibrėžė tik vyriškų praktikų sistemą, leidžiančią palaikyti vyrų dominavimą moterų atžvilgiu, medijų studijos suteikė jai kitą atspalvį. Hegemoninis vyriškumas tapo normatyviniu vaizdiniu ir galios simbolika, įkūnijančia ne tik moterų, bet ir kitų vyrų subordinaciją (Connell and Messerschmidt 2005). Žiniasklaidos reprodukuojami hegemoninio vyriškumo pavyzdžiai, kaip sporto įžymybės, sėkmingi politikai ir verslininkai, tapo daugelio vyrų siekiamybe bei normatyviais vyriškumo standartais. Tačiau daugelis vyrų ir vaikinių savo gyvenime negali jų pasiekti dėl įvairiausių struktūrinių apribojimų. Jie dažniausiai pasilieka subordinuotųjų pozicijoje ir išgyveną vyriškumo krizę.

Vyriškumo reprezentacijų tyrinėtojai dažniausiai įkvėpimo semiasi populiariuose vyrų žurnaluose bei reklamoje. Posovietinio hegemoniško vyriškumo tyrinėtojus labiausiai domino Rusijos leidžiamo žurnalo *Lokys* (rus. *Медведь*) ideologija, kuris sąmoningai formavo naująjį vyriškumą, vyrišką gyvenimo stilių ir jo materialios aplinkos reikšmes (Чернова 2003; Ушакин 2002b). Rusų tyrinėtojos Žanos Černovos (2003) teigimu, žurnale kuriamas „korporatyvus standartas“ arba savarankiška, visa apimanti ir totali atpažinimo

ženklų sistema, universalus autentiško vyriškumo kodas: ką vyras turėtų dėvėti, kokius daiktus bei aksesuarus demonstruoti aplinkiniams, kuo domėtis, kokius pirkti automobilius, kaip vertinti valgi, kaip leisti laisvalaikį ir pan. Lietuvoje tokio žurnalo analogas – *Tik vyrams* – irgi turtingas hegemoninio vyriškumo vaizdiniais (Tereškinas 2007; 2008).

Subordinuoto vyriškumo, pavyzdžiui, homoseksualių vyrų reprezentacijos žiniasklaidoje analizuojamos kiek rečiau (Tereškinas 2002). Ar šiose studijose apie hegemoninio vyriškumo reprezentacijas atsiras vieta posovietiniam vyriškumui? Ar žiniasklaidoje ir reklamoje reprodukuojami vyriškumo vaizdiniai turi istorinio laikmečio atspalvį?

Dažnas vyriškumo reprezentacijų tyrinėtojas prieina prie priešingų išvadų. Viešumoje pastebimas vieno ir gana universalus vyriškumo modelio dominavimas. Hegemoninis vyriškumas visur pabrėžia tuos pačius dalykus – heteroseksualumą, ekonominę sėkmę ir nepriklausomybę, fizinę jėgą ir atsiribojimą nuo moteriškumo (Connell and Messerschmidt 2005). Akivaizdu, toks universalus modelis neatspindi vyriškų praktikų įvairovės. Tačiau reprodukuojamas globalių masinių informavimo priemonių, populiariosios kultūros, sporto industrijos ir reklamos tinklų, jis įgyja savarankišką egzistavimą.

Nereikia užmiršti, kad kultūrinių vaizdinių industrija nepretenduoja į objektyvų tikrovės reprezentavimą, bet kuria simuliakrus (Baudrillard 2002). Kuriamas tik toks vaizdinys, kuris jos kūrėjams neša finansinę naudą. Atitikti hegemoninio vyriškumo „korporatyvinius“ standartus reišia nemažų finansinių resursų mobilizavimą, demonstratyvų var-

tojimą ir investicijas į įvaizdį. Hegemoniniai vaizdiniai visada neša finansinį pelną, kitaip jie nebūtų hegemoniniais.

Kokį vaizdinį siūlo posovietinių vyrų patirtis? Ir kokiai industrijai hegemoninio posovietinio vyriškumo reprezentacijos sukrautų turtus? Šiais klausimais nesiekiami ironizuoti, bet domimasi struktūrinėmis-ekonominėmis struktūromis ir jų transformacijomis. Užimant tokią poziciją, rinkodaros bei reklamos specialistams nereikėtų visiškai nuvertinti „naujųjų rusų“. Ši socialinė kategorija, nepaisant anekdotinio folkloro ir pašaipos, pirmiausiai pabrėžia istorinio laikmečio ir situacijos palankumą specifinei vyrų grupei. Kita vertus, tai yra viena iš didžiausių finansinius resursus disponuojančių grupių, turinti didelę perkamąją galią ir ambicijų atitikti hegemoninį vaizdinį.

Kadangi lyties reprezentacijas aptariančios studijos nejudą toliau semantinio vaizdinių analizės lauko ir nebando jų lokalizuoti ar susieti su istorinėmis socialinėmis-ekonominėmis sistemomis, posovietinis vyriškumas ir toliau liks maskulinizmo diskurso paribuose.

1.3 Vyriškos subkultūros

Trečioji tyrimų grupė renkasi šiek tiek kitokį požiūrį. Čia labiau domimasi marginalizuotu bei subordinuotu vyriškumu, kuris skleidžiasi kaip subkultūra. Subkultūrinio vyriškumo studijose galima atsekti ryškią antropologinę-etnografinę tyrimų tradiciją.

Iki XX amžiaus paskutinio dešimtmečio vyriškumo modeliais, iniciacijų ritualais bei normatyviniais vaizdiniais dažniausiai domėjosi antropologai. Etnografinėse nevakarie-

tiškų kultūrų studijose tradicijų ir kasdienių praktikų dokumentavimas bei kitoniškumo išryškėjimas įrodinėjo žmogiškos elgsenos margumą bei santykinumą – vyrai vienodai gali būti ir žiaurūs, ir švelnūs, ir negailestingais kariais, ir rūpestingais tėvais. Tokie egzotiškų kultūrų pavyzdžiai teigė, kad vakarietiško vyro modelis nėra vienintelis ar išskirtinis. Egzistuoja nemažai alternatyvų. (Gilmore 1990; Herdt 1987).

Su nauja vyriškų studijų banga ši tradicija nukreipia žvilgsnį į artimesnę socialinę aplinką – miestų subkultūras, pasiūlančias alternatyvias vyriškumo formas šiuolaikiškos kultūros kontekste. Lytiškumo aspektą turi visos modernios subkultūros. Daugelyje jų dominuoja vyrai – savo išvaizda, elgsena, gausa. Net populiariosios kultūros vaizdiniai, kurie išnaudoja subkultūras komercijos tikslams, reprezentacijai pasirenka vyriškos lyties atstovus. Hippiai, homoseksualai, rokeriai, metalistai, pankai, skustagalviai, futbolo fanai, nusikaltėlių subkultūros yra vyriškas pasaulis, kuriame moterys yra tik pasyvios stebėtojos.

Lietuvoje intensyviausiai domimasi homoseksualių vyrų identitetu (Tereškinas 2002; 2004; 2007; 2008). Taip pat galima pastebėti ne tokius sisteminius pasvarstymus ir apie įkalintų vyrų identitetą (Piškinaitė-Kazlauskienė 2001), futbolo fanus (Čepaitienė 2005), baikerius (Valaitytė 2002).

Ar subkultūros formuojamas vyriškumas gali būti suvoktas kaip posovietinis vyriškumas ar savita jo variacija? Ir taip, ir ne. Ne, todėl, kad daugelis subkultūrinės elgsenos elementų, reikšmių ir vaizdinių susiformavo Vakaruose 60-80-taisiais, o posovietinėje er-

dvėje dažniausiai pastebimos tik jų imitacijos. Svarbus ne tik atotrūkis laike. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad šiandienos subkultūrose dažnai reprodukuojami tik suprekintos populiariosios kultūros ir stilizuoti reklamos vaizdiniai, paliekant nuošalyje simbolines reikšmes bei ideologinius įsitikinimus. Tokiems vaizdiniams sunkiausiai atsispiria jauni žmonės. Tiek labiau pažengusių šalių, tiek likusio pasaulio subkultūrose galima stebėti jaunų vyrų dominavimą. Čia labiau tiktų *globalėjančio ir suprekinto subordinuoto vyriškumo sąvoka*, bet ne *posovietinio*.

Bet galima svarstyti ir kitaip. Juk būtent su politinėmis ir socialinėmis transformacijomis sovietinis pasaulis tapo imlesnis pop kultūros vaizdiniams ir jų įvairovei, o subkultūros tampa gyvybingomis, gausesnėmis ir patraukliomis būtent po 1990-ųjų. Gal perdėtas atskirų vyrų imlumas subkultūrai ir vizualiai demonstruojamas nepritarimas dominuojančiai kultūrai ar hegemoniniam vyriškumui ir yra posovietinio vyro sindromas? Bet kuo tada jie išsiskiria iš kitų vyrų, kurie negyvena posovietinėmis sąlygomis? Į šiuos klausimus turėtų atsakyti subkultūrų tyrinėtojai.

Subordinuoto vyriškumo studijos pasižymi tuo, kad tyrinėtojai dažniausiai domisi pasakojimais. Vyrų pasakojimais ir pasakojimais apie vyrus. Vyriškumas rekonstruojamas kaip prasmė pasakojimo struktūra, kur reikia atrasti užslėptas vyriško tapatumo reikšmes. Todėl daugelis studijų taikoma diskurso analizė, etnografiniai interviu, biografiniai tyrimai ar fokusuoti grupiniai interviu (Tereškinas 2007; Kranauskienė 2003; Мещеркина 2002; Салагаев и Шашкин 2002).

* * *

Apibendrinant trumpą dominuojančių vyrų ir vyriškumo studijų posovietinėje erdvėje apžvalgą (kas tiriama ir kaip tiriama) galima akcentuoti tai, kad maskulinizmo diskursą čia formuoja JAV ir Vakarų Europos socialinių mokslų tradicijos. Šiose visuomenėse užgimusi problematika, sąvokos ir conceptualios tyrimų schemas lengva ranka perkeliama į kitonišką, savitą istorinę patirtį ir sanklodą turintį kontekstą.

Manychiau, kad būtent globalėjančių socialinių mokslų diskursas, neatsispiriantis vakarietiškos kultūros dominavimui, formuoja savitą vyriškumo studijų dienotvarkę posovietinėje erdvėje, nustumia kai kuriuos klausimus į paraštes. Kalbant metaforiškai, Lietuvos tyrinėtojai bando įminti tas vyriškumo mįsles, kurias užduoda kiti, bet ne jie patys. Jokių būdu nesinori sakyti, kad tai, kas ir kaip tiriama Lietuvoje, yra neadekvatus anglosaksiškų akademinių madų pamėgdžiojimas ir užsiėmimas dirbtinėmis problemomis. Greičiau atvirksčiai. Socialinių vyrų problemų, vyriškų lyties vaizdinių žiniasklaidoje bei subordinuoto vyriškumo aptarimas yra labai svarbūs Lietuvos socialinių mokslų raidai. Jie stimuliuoja ir empirinius tyrimus, ir teorines išvagas, ir socialines reformas.

Tačiau vyriško identiteto studijose norėtusi matyti ryškesnę *kaitos* ir *istoriškumo* matmenį. Tyrinėtojams svarbu svarstyti ir tai, kaip individai veikia konkrečiomis istorinėmis sąlygomis, kaip jie suteikia prasmę savo elgsenai sparčiai besikeičiančioje visuomenėje, kai konstruojamos tapatybės ir kokie resursai telkiami šių prasminių identiteto struktūrų įgali-

nimui. Vyriškumas nėra neišvengiama duotybė, bet aktyviai kuriamas identitetas. Kuriamas struktūruotai, remiantis konkrečiomis materialiomis ir istorinėmis sąlygomis, pasitelkiant tuos resursus, kurie yra po ranka. Lyties tapatybės ir jos raiškos istoriškumą linkęs pabrėžti ir australų sociologas R. Connellis:

Būtent tas jausmas, kad „niekada nebebus tai pat“, kad naujos galimybės atsiveria, o seni modeliai nugyvena, ir yra lyčių santykių *istoriškumas*. Istorikumo sąvoka yra stipresnė nei „socialinių pokyčių“ sąvoka, kuri gali būti pernelyg mechaniška ar fatalistiška, kaip kažkas nutinkančio žmonėms, kaip gaisras, maras ar kometos pasirodymas...

Konkretus lyčių istorijos objektas ... yra apibrėžto laiko ir vietos lyčių tvarka bei ją įtvirtinantys kolektyviniai planai. Siekiant suvokti šiuos planus, būtina žvelgti į grupių ir kategorijų formavimosi, asmenybės tipų, motyvų ir galimybių, semiamų iš lyties politikos, istorinę dramą (Connell 1987; 143-150).

Norisi tikėti, kad *posovietinio vyriškumo* sąvoka gali būti kaip tik ta kategorija, kuri apčiuopia individe ar jų grupėse vis dar vykstančią ir pulsuojančią istorinę dramą. Sovietinės patirties ir normatyvinių struktūrų susidūrimas su globalėjančiais vyriškumo modeliais, naujomis technologijomis ir komunikacijos galimybėmis negalėjo išvengti ryškesnio identitetų konflikto.

2. Posovietinis vyriškumas: trys etiudai

Nors maskulinizmo diskursas posovietinėje erdvėje nesuteikia istoriškumui didesnės reikšmės, sociologinėje literatūroje visgi atrasime kelis nesistemiškus bandymus konceptualizuoti tai, kas labiausiai panašėtų į poso-

vietinį vyriškumą. Šiame skyrelyje aparsime tris tokių pastangų pavyzdžius. Pirmiausiai žvilgtelėsime į Rytų Karolinos sociologo Arūno Juškos ir jo kolegų projektą apie „neprisirišusius vyrus“ (angl. *unattached males*) Lietuvoje. Toliau žengsime link svarstymų apie vartotojiškos elgsenos reikšmių ir „naujojo ruso“ vyriško identiteto sąsajas, kurias pateikė Princetono universiteto kultūrologas Sergėjus Ušakinas. Vėliau imsime Artūro Tereškino apybraižas apie posovietinio vyriškumo keliamą kančią ir gėdą.

Parinktus tekstus sieja viena gija. Žvelgdami į šių dienų vyrų elgseną, tapatumus ar problemas, visi trys autoriai bando ieškoti dabarties sąsajų su sovietmečiu. Jų tekstuose posovietinio vyriškumo ištakų žvalgomasi ne dabartinėje socialinių struktūrų sanklodoje, bet sovietmečių susiformavusių struktūrų sąlytyje su šių dienų socialiniais procesais. Būtent tokia istorinė gija, leidžianti paaiškinti, kodėl posovietinėje erdvėje vyrai yra tokie, o ne kitokie, yra kertinis *posovietinio vyriškumo* sąvokos elementas.

2.1. Neprisirišę vyrai

Posovietinį vyriškumą A. Juška ir jo kolegos (2003) analizuoja kaip labai konkrečios vyrų kohortos elgsenos strategijas, leidžiančias vyrams išgyventi nedarbo sąlygomis. Jų manymu, tai yra pakankamai naujas reiškinys postkomunistinių visuomenių kontekste, todėl ir siūloma neįprastai skambanti sąvoka – „neprisirišę vyrai“.

„Tai yra didėjanti jaunų žmonių grupė, su menkais darbo įgūdžiais ir menku išsilavinimu, kurie atsiriboja (angl. – *detach*) nuo darbo

rinkos netgi esant darbo pasiūlai, yra nevedę, tarp kurių plinta įvairios socialinės patologijos, sveikatos problemos, nusikalstamumas, alkoholizmas, narkomanija bei depresija, kas, savo ruožtu, veda link tylaus nusišalinimo nuo visuomenės“ (ten pat; 98).

Apibūdinimo retorika akivaizdžiai parodo, kad tyrinėtojai į šiuos vyrus žvelgia kaip į socialinę problemą. Į vieną vietą suplaktos ydos ir blygybės parodo normatyvinę tyrinėtojų nuostatą. Savo tezės iliustracijai autoriai naudoja nemažai oficialios statistinių duomenų apie išsimokslinimą, darbo rinką, nedarbą, migraciją, nusikalstamumą. Nedalyvaudami darbo rinkoje „neprisirišę vyrai“ praranda tradicinį vyro vaidmenį šeimoje, linkę atidėti vedybas ir gyventi nesusituokus. Daugelį jų išlaiko tėvai, o jie kiauras dienas leidžia prie televizoriaus.

Įdomesnis A. Juškos ir jo kolegų indėlis į postkomunistinių šalių maskulinizmo studijas galėtų būti „neprisirišusių vyrų“ tipologija. Ji konstruojama pasitelkiant du struktūrinius matmenis – adaptacijos kryptį (integracija *versus* izoliavimasis) ir adaptacijos būdą (save aprūpinantis *versus* pasyvus). Dviejų ašių sankirta suteikia galimybę skirti keturias jaunų vyrų elgsenos strategijas, leidžiančias jiems išgyventi ir atsiriboti nuo darbo rinkos.

Pirmą struktūrinę kategoriją sudaro „nepastoviai dirbantys“, kurie dėl pačių įvairiausių priežasčių, labai dažnai susijusių su alkoholio vartojimu ar narkotikais, negali išlaikyti ilginių darbo santykių. Antrai kategorijai priklauso „šiltnamio berniukai“ arba „inteligentai“. Tai atsiriboję bei „apatiški svajotojai, turintys gilius įsitikinimus, kad vieną dieną, ateityje, jie vėl taps aktyviais ir darbingais“ (ten pat; 101).

Šie jauni vyrai dažniausiai išlaikomi tėvų, todėl jiems taikoma šiltnamio gelių metafora.

Trečia kategorija – „pensininkai“. Tai jaunų žmonių grupė, kuri nedirba ir gyvena iš bedarbio pašalpos. Ketvirta grupė yra smulkūs nusikaltėliai, kurie pelnosi gyvenimui iš nusikalstamos veiklos bei turi problemų su teisėsauga. Pastaroji grupė įdomi tuo, kad polinkis nusižengti, atmesti visuotinai priimtinas vertybes ir atsiriboti nuo socialinių įsipareigojimų atsiranda tik suaugus. Tai yra nauja tendencija, nes, tradicinės kriminologijos teorijos aiškinimu, smulkių nusikaltėlių asmenybė dažniausiai susiformuoja paauglystėje. Visoms adaptacijos strategijoms būdinga tai, kad jos leidžia prisitaikyti prie pakitusios ir besikeičiančios socialinės tvarkos.

A. Juškos ir kolegų pateikta adaptacinės elgsenos strategijų tipologija iš dalies atkartoja klasikinius JAV sociologo Roberto K. Merton'o svarstymus apie anomiją (1997 [1938]). Tiek R. Mertonas, tiek A. Juška kalba apie individualius adaptacinius sprendinius prie tokios socialinės aplinkos, kuri nesiūlo lengvo sprendimo.

Kuo svarbus A. Juškos ir jo kolegų tekstas svarstant posovietinio vyriškumo sąvoką? Pirma, čia siūlomas struktūrinis požiūris į individualų veiksmą. Jaunų vyrų elgsena analizuojama santykyje su besikeičiančia darbo rinka, kuri visada yra palankesnė tik ribotai gyventojų grupei. Individo santykis su rinka nėra pasyvus. Jį padiktuoja autobiografinė patirtis ir materialios veiksmo sąlygos. Būti anapus darbo rinkos negali niekas, bet rinkos visuomenė diferencijuoja socialines-demografinės grupes į labiau ar mažiau įtrauktus ar atskirtus subjektus. Tokiomis sąlygomis savo

gyvenimo šansų vertinimas ir koregavimas tampa nenutrūkstančiu modernaus žmogaus mąstymu apie save ir darbą.

A. Juškos ir jo kolegų pasiūlyta „neprisirišusių vyrų“ sąvoka nurodo sąmoningą vyrų nuostatą profesinio užimtumo atžvilgiu ir iš to išplaukiančias jų socialinę bei ekonominės integracijos galimybes. Rinkos kaitą stimuliuoja technologiniai, politiniai ir kultūriniai veiksniai, todėl naivu tikėtis, kad įgyti profesiniai įgūdžiai bus vienodai vertinami po dešimties ar dvidešimties metų ir suteiks lygiai tokius pačius ekonominės integracijos šansus kaip anksčiau. Tad posovietinis vyras yra aktyviai besirenkantis ir darantis sprendimus subjektas.

Antras svarbus A. Juškos koncepcijos elementas yra labai konkrečios socialinės demografinės grupės susaistymas su „neprisirišusių vyrų“ sąvoka. Tai 1968–1975 metais gimusių vyrų kohorta, kurie įgijo darbininkiško pobūdžio profesijas, nereikalaujančias aukštesnės kvalifikacijos žinių ar naujausių technologijų išmanymo. Tai vyrai, kurie būdami paaugliais baigė profesines-technines mokyklas, liaudies vadintas „profkėmis“ „PTU“ bei „pezdavušėmis“, ir buvo rengiami neblogai apmokamam darbui pramoniniame sektoriuje. Profesinio mokymo sistema formavo pasyvią darbinę nuostatą, nes planinis darbo jėgos paskirstymas nereikalavo didesnių pastangų tobulėti ar konkurencinių vertybių puoselėjimo.

Prasidėjus rinkos transformacijoms, kai buvusios Sovietų Sąjungos pramonės sektoriaus apimtys mažėja ir uždarinėjamos sąjunginės gamyklos, būtent ši jaunų vyrų kohorta patiria skaudžiausią nuopuolį dėl proletariškos profesijos prestižo smukimo ir ekonomikos sektoriaus kaitos. Britų sociologė R. Kay

(2006) šią vyrų grupę metaforiškai pavadino „puolusiais didvyriais“. Jei darbininkiška profesija ir proletariška kilmė Sovietų Sąjungoje visada turėjo išskirtinį ideologinį statusą ir palaikymą, tai naujomis sąlygomis ši ekonominė grupė tampa savitiška užribio klase ir turi užleisti simbolinės bei ekonominės galios pozicijas kitoms grupėms.

Šiuos du A. Juškos ir jo kolegų svarstymų elementus – struktūrinį požiūrį į besikeičiančią rinką ir konkrečią vyrų kohortą – galima laikyti svarbiausiais posovietinio vyriškumo fenomeno interpretacijos dėmenimis. Tačiau negalima nepastebėti ir abejonių keliančių dalykų.

Pirma, „neprisirišusių vyrų“ terminas nėra unikalus. Jis atsirado žymiai anksčiau kaip marginalizuotų etninių ir rasinių grupių, gyvenančių skurdžiuose JAV miestų getuose, apibūdinimas (Cohen 1974). „Neprisirišę vyrai“ pirmiausiai buvo spalvotųjų užribio klasė – skurdžiausieji iš skurdžiausiųjų, atsiradusi pramoniniuose miestuose dėl gamybos smukimo. Šios klasės egzistencija priklausė nuo valstybės teikiamų socialinių išmokų ir leido formuoti nesavarankiško gyvenimo nuostatus, vedančioms link vis akivaizdesnių nusizengimų socialinėms normoms. Gali būti, kad A. Juška bei jo kolegos į postkomunistinių šalių kontekstą norėjo perkelti tik šiek tiek modifikuotą sąvokos turinį, toli nenukrypstant nuo socialinių problemų tyrimo tradicijos.

Antra, gana mechaniškai iš kito kultūrinio ir istorinio konteksto perkelta sąvoka atsinešė ir kai kurias abejotinas struktūrinio-funktionalizmo prielaidas, ypač susijusias su normatyviniu šeimos vaidmeniu. Posovietinių vyrų elgsenos aptarime A. Juška ir jo ko-

legos pernelyg sureikšmina šeimą kaip kontroliuojančią ir vyro vaidmenį apibrėžiančią instituciją. Autoriai sielvartauja dėl tradicinio vyro kaip šeimos maitintojo vaidmens nuosmukio, atidedamų santuokų, kohabitacijos bei ilgesnio pasilikimo su tėvais.

Reikia pasakyti, kad tokie priekaištai grindžiami XX amžiaus tradicinėmis JAV baltųjų šeimos vertybėmis, pabrėžiančiomis vyro atsakomybę už šeimos finansinį išlaikymą, būtinybę kuo greičiau pradėti savarankišką gyvenimą nuo tėvų ir gyvenimą branduolinėse šeimose. Kadangi daugelis etninių ir rasinių mažumų šeimų disponavo visai kitokiomis vertybėmis, visuomenės tyrinėtojai norėjo tikėti, kad baltųjų gyvenimo stiliaus ir vertybių perėmimas turėtų išspręsti skurdžiai gyvenančiųjų problemas bei formuoti individualistines nuostatas. Todėl socialinių problemų tyrimuose šeima yra svarbiausia socialinės kontrolės institucija.

Trečia, A. Juškos ir jo kolegų koncepcija yra tik conceptualus aiškinamosios hipotezės siūlymas, kuri nėra dokumentuota išsamesne postkomunistinių šalių empirine medžiaga. Nors autoriai kalba apie Lietuvą, jie pasinaudoja tik oficialia statistika, kuri formuluoja probleminį potencialaus tyrimo lauką. Visi svarstymai lieka tik hipotezių lygmenyje.

2002 metais Lietuvoje A. Juška bandė inicijuoti buvusių profesinių-techninių mokyklų absolventų, gimusių 1970–1971 metais, biografinį tyrimą. Šio tyrimo metu tikėtasi surinkti individualių adaptacijos strategijų iliustracijas. Tačiau tuo metu projektas nebuvo pratęstas, o vėliau Arūnas Juška prie „neprisirišusių vyrų“ klausimo nebesugrįžo.

(Tęsinys kitame žurnalo numeryje)

LITERATŪRA

- Baudrillard, Jean. 2002. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos.
- Breines, Ingeborg, Robert W. Connell, and Ingrid Eide (Eds.). 2000. *Male Roles, Masculinities and Violence: A Culture of Peace Perspective*. Paris: UNESCO Publishing.
- Bush, George W. 2005. "State of the Union Address." Washington, D.C.: Chamber of the U.S. House of Representatives The United States Capitol.
- Cohen, Abner (Ed.). 1974. *Urban Ethnicity*. London: Tavistock.
- Coltrane, Scott. 1996. *Family Man. Fatherhood, Housework and Gender Equity*. New York: Oxford University Press.
- Connell, R.W. 1987. *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Stanford: Stanford University Press.
- Connell, R.W. 1995. *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Connell, R.W., and James W. Messerschmidt. 2005. "Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept", *Gender & Society* 19:829-859.
- Čepaitienė, Rasa. 2005. „Stadionų kariai arba trapus „kietasis“ vyriškumas“ Pranešimas konferencijoje *Lytis ir tapatybė*, Vilnius. Nepublikuotas.
- Daygūtė, Ina, ir Ilona Jurkonytė. 2004. „Vizualinis tikrovės konstravimas: lyties aspektas dienrašcio „Lietuvos rytas“ fotoilustracijose“, *Socialiniai mokslai* Nr. 1 (43).
- Fyvel, Tosco Raphael. 1964 (1961). *The Insecure Offenders. Rebellious Youth in the Welfare State*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Gilmore, David D. 1990. *Manhood in the Making. Cultural Concepts of Masculinity*. New Haven: Yale University Press.
- Hearn, Jeff , Keith Pringle, Ursula Muller, Elzbieta Olesky, Emmi Lattu, Janna Chernova, Harry Ferguson, Oystein Gullvag Holter, Voldemar Kolga, Irina Novikova, Carmine Ventimiglia, Eivind Olsvik, and Teemu Tallberg. 2002. „Critical Studies on Men in Ten European Countries: (1) The State of Academic Research“, *Men and Masculinities* 4:380-408.
- Hearn, Jeff , Keith Pringle, Ursula Muller, Elzbieta Olesky, Emmi Lattu, Teemu Tallberg, Janna Chernova, Harry Ferguson, Oystein Gullvag Holter, Voldemar Kolga, Irina Novikova, Carmine Ventimiglia, and Eivind Olsvik. 2002. „Critical Studies on Men in Ten European Countries: (2) The State of Statistical Information“, *Men and Masculinities* 5:5-31.
- Hearn, Jeff , Keith Pringle, Ursula Muller, Elzbieta Olesky, Emmi Lattu, Teemu Tallberg, Janna Chernova, Harry Ferguson, Oystein Gullvag Holter, Voldemar Kolga, Irina Novikova, Carmine Ventimiglia, and Eivind Olsvik. 2002. „Critical Studies on Men in Ten European Countries: (3) The State of Law and Policy“, *Men and Masculinities* 5:192-217.
- Hearn, Jeff , Keith Pringle, Ursula Muller, Elzbieta Olesky, Teemu Tallberg, Emmi Lattu, Harry Ferguson, Oystein Gullvag Holter, Voldemar Kolga, Irina Novikova, and Alex Raynor. 2003. „Critical Studies on Men in Ten European Countries: (4) Newspaper and Media Representations“, *Men and Masculinities* 6:173-201.
- Herd, Gilbert. 1987. *The Sambia. Ritual and Gender in New Guinea*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Juška, Arūnas, Richard Pozzuto, and Peter Johnstone. 2003. „Exclusion from Work and Impoverishment in Post-Communist Societies: The Case of “Unattached Males” in Lithuania“, *Socialiniai darbas* 3:97-104.
- Kay, Rebecca. 2006. *Men in Contemporary Russia: The Fallen heroes of Post-soviet Change?* Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Kraniauskienė, Sigita. 2003. *Tapatybės konstravimas biografijose (kartos ir lyties identitetas XX a. lietuvių autobiografijose): daktaro disertacijos santrauka*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kublickienė, Lilijana. 2003. „Vyriškų vaidmenų ypatumai dabarties Lietuvoje“, *Sociologija: mintis ir veiksmai* Nr.2: 77-86.
- Kublickienė, Lilijana. 2004. "The gender relations: masculine aspect", *Socialiniai mokslai* Nr.1 (43): 24-31.
- Liukinevičienė, Laima. 2004. „Regioninė Lietuvos spauda lyčių aspektu“, *Socialiniai mokslai* Nr. 1 (43).

- Merton, Robert K. 1997 [orig. – 1938]. „Socialinė struktūra ir anomija“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1:66–84.
- Piškinaitė-Kazlauskienė, Laura. 2001. „Lietuvos kalinių vyrų buitis ir bendravimas“, *Liaudies kultūra* 1:28–35.
- Reingardienė, Jolanta, and Artūras Tereškinas (Eds.). 2005. *Men and Fatherhood. New Forms of Masculinity in Europe*. Vilnius: Eugrimas.
- Tereškinas, Artūras. 2001. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos.
- Tereškinas, Artūras. 2002. „Viešumo įkainiai parašėse: seksualinių mažumų vaizdavimas Lietuvos spaudoje“ kn. *Intymios erdvės, vieši gyvenimai: kūnas, viešuma, fantazija Lietuvoje* (sudarė Artūras Tereškinas). Vilnius: Baltos lankos.
- Tereškinas, Artūras. 2004. *Vyrai, vyriškumo formos ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, Lyčių studijų centras.
- Tereškinas, Artūras. 2007. *Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis, seksualumas*. Vilnius: Apostrofa.
- Tereškinas, Artūras. 2008. „Post-Soviet Masculinities, Shame and the Archives of Suffering in Contemporary Lithuania“. Nepublikuotas pranešimas.
- Valaitytė, Neringa. 2002. „Baikerių kultūrinė bendrija: alternatyvios ir masinės kultūros požymių sąveika“ kn. *Intymios erdvės, vieši gyvenimai: kūnas, viešuma, fantazija Lietuvoje* (sudarė Artūras Tereškinas). Vilnius: Baltos lankos.
- Гайдис, Владас. 1986. *Семья в Литовской ССР (Соц. и демогр. аспекты)*. Вильнюс: ЛОДКСЗС.
- Здравомыслова, Елена и Анна Темкина. 2002. «Кризис маскулинности в позднесоветском дискурсе» в кн. *О муже(N)ственности. Сборник статей*. Под ред. Сергея Ушакина. Москва: Новое литературное обозрение.
- Мещеркина, Елена. 2002. «Бытие мужского сознания: опыт реконструкции маскулинной идентичности среднего и рабочего класса» в кн. *О муже(N)ственности. Сборник статей*. Под ред. Сергея Ушакина. Москва: Новое литературное обозрение.
- Салагаев, А.Л. и А.В.Шашкин. 2002. «Насилие в молодежных группировках как способ конструирования маскулинности», *Журнал социологии и социальной антропологии*. Т. 5. № 1: 151–160.
- Ушакин, Сергей (ред.). 2002а. *О муже(N)ственности. Сборник статей*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Ушакин, Сергей. 2002б. «Видимость мужественности» в кн. *О муже(N)ственности. Сборник статей*. Под ред. Сергея Ушакина. Москва: Новое литературное обозрение.
- Ушакин, Сергей. 2002с. «На постсоветском рынке (полов): потребление в условиях символического дефицита» в кн. *Гендерные истории Восточной Европы. Сборник научных статей*. Под ред. Елены Гаповой, Альмиры Усмановой, Андреа Пето. Минск: ЕГУ.
- Чернова, Жана. 2003. ««Корпоративный стандарт» современной мужественности», *Социологические исследования* № 2: 97–103.

LIUTAURAS KRANIAUSKAS

POST-SOVIET MASCULINITY: UNNOTICED OR EXCLUDED AGENDA? (I)

SUMMARY

The paper contributes a concept of post-Soviet masculinity to the masculinity discourse of the post-communist societies. Short overview of the main studies on men and masculinities in the territory of ex-Soviet Union and Lithuania misses idea of historicity, which might be compensated by the concept of post-Soviet masculinity. Three conceptual papers of A.Juska (2003), S.Oushakin (2002) and A.Tereskinas (2008) suggests few insights on the content of the post-Soviet masculinity. Critical analysis of three conceptual suggestions is finalized in more concrete understanding of the post-Soviet masculinity as a concept defined by historicity.

(This issue publishes the first part of the text).

Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakulteto
Sociologijos katedra
Minijos g. 153, LT-93158 Klaipėda
El. paštas: liutas@klaipeda.lt